

MILAN MOGUŠ — ŽELJKO BUJAS, *Kompjutorska konkordancija Razvoda istarskoga*. Zagreb, Institut za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1976, str. XVIII + 383.

Djelo o kojem je ovdje riječ izašlo je kao prva knjiga niza *Kompjutorske obrade hrvatskih književnih tekstova*, a izrađeno je u projektu *Kompjutorska analiza tekstova stare hrvatske književnosti*. Nakon *Urednikove riječi* (VII—IX) i *Predgovora* (X—XVIII) u kome je iznesena i obrazložena metoda kompjutorske obrade tekstova, posebno tekstova izvorno pisanih glagoljicom, slijedi najprije potpun tekst *Razvoda istarskog* s notarskim ovjerama (1—41), koji je za ovu kompjutorsku obradu s glagoljskog izvornika transliterirao Josip Bratulić. Puni tekst Kršanskog rukopisa otisnut je u lijevom stupcu, a u desnom — u visini pojedinih redaka, a oni su uvijek obilježeni brojkama uz unutarnju stranu stupca — otisnuta su različita čitanja prema Momjanskom prijepisu. Na str. 42—43 nalazi se *Abecednik razlika* (popis varijanata u Momjanskom prijepisu s oznakom lokacije. Kompjutorska konkordancija *Razvoda istarskoga* — prema Kršanskom rukopisu — nalazi se na str. 46—383.

Pojava ove knjige vrlo je značajna u našim filološkim i lingvističkim istraživanjima. Već sam po sebi vrijedan je pažnje pothvat da se kompjutorska obrada primijeni na jednom humanističkom području kao što je proučavanje jezičnih i književnih spomenika. No, kad je riječ o ovoj knjizi, onda treba posebno istaknuti i to da je ona prva kompjutorska konkordancija jednoga glagoljskog teksta i da je u njoj sretno riješeno pitanje transliteracije glagoljice na kompjutorsku (latiničku) abecedu. U transliteraciji su primijenjena načela koja je razradio prof. M. Moguš (usp. M. Moguš, *Razvod istarski u kompjutoru*. Istra, god. 14/1976, br. 2, str. 42—49), te su glagoljska slova transliterirana ovako: **Д** — DZ, **Ѕ** — ŠĆ, **П** — I', **Б** — E', **Ѓ** — E*, **Љ** — O*, **Ж** — JE*, **Ћ** — JO*, **Ј** — JU, **І** — 6, **Њ** — 7, **Ќ** — Q (usp. također *Predgovor*, XI). Time je postignuto »da sva dijakritika bude uz gornji dio znakovlja, bilo iznad slova ili pored njihova vrha, da se za palatalnost 'jata' i 'đerava' upotrijebe isti dodatak, tj. apostrof koji, jer je povišen, ne može stvarati zabunu da je zarez, nazalnost se pak označava zvjezdicom koja, jer je iza slova, nije mogla biti poistovjeđena sa znakom koji se rabi pri označavanju starih pretpostavljenih oblika itd.« (XI). Po tome se transliteracija primijenjena u ovoj knjizi razlikuje i nalazi u prednosti prema postupku koji je za strojnu obradu primijenio N. Radovich u knjizi *Analisi insiemistica del lessico slavo-ecclesiastico antico*, Padova, Istituto di filologia slava, Università di Padova, 1974. (Na Radovichev u se transliteraciju osvrću autori u *Predgovoru*, XI; v. također *Slovo* 25—26, 1976, str. 428—430.)

U *Predgovoru* napominju autori druge korisne mogućnosti različitih pregleda tekstualnih podataka koji se mogu izraditi na temelju ovakvih konkordancija. »Tako će se u skoroj budućnosti izraditi: (1) abecednik potpunog vokabulara *Razvoda istarskog*, s podacima za čestotu svake pojedine riječi, i (2) čestotnik (frekvencijska ranglista) istog teksta. Izrada odostražne konkordancije (za morfološka istraživanja), selektivne

školske konkordancije (bez 'gramatičkih' riječi) i slični drugi zahvati ovisit će samo o prioritetima poslova...« (XVII).

Već letimičan uvid u ovo izdanje pokazuje kakva su sve jezična istraživanja uz pomoć konkordancije moguća s minimalnim utroškom vremena, a sa sigurnošću da nam ništa nije promaklo. To je vidljivo na nekoliko nasumce uzetih primjera. Ako nas zanima naziv jezika u *Razvodu istarskom*, vidimo da je pridjev *hrvatski potvrđen 24 puta; od toga u instr. sg. *hrvackem* 3 puta (s upozorenjem na razliku u Momjanskom prijepisu, *hrvackim* 19 puta, akuzativ sg. *hrvackoga* jedanput; svaki put je i u pismu provedena asimilacija $c < ts$. Posvojna zamjenica za 3. lice sg. *njegov potvrđena je samo jednom (*negovu* oblast), a inače je zamjenjuje gen. sg. *nee* (jedanput) i *nega* (17 puta); za 3. lice pl. dolazi *nih* (57 puta u posvojnomo značenju), a samo jednom *nihu* (na *nihu* stran); dakako, gen. pl. *nih* dolazi i u drugim službama (svaki *nih* i dr.). Budući da je riječ o konkordanciji oblika a ne riječi, treba za pojedine slučajeve pogledati različita mjesta (usp. glagol *biti* ili navedene oblike lične zamjenice *on*).

Budući da je riječ o prvom objavljenom radu ovakve vrste kod nas, a očekuju se i drugi, u pojedinostima bit će potrebno još neke stvari preciznije odrediti. Tako je, npr. na str. XI navedeno da se **Ů** transliterira kao ŠĆ, dok u samom tekstu — s pravom — nalazimo dvostruku transliteraciju, Ć i ŠĆ (*kopajuć, plaće, reći — Gračišća, dopuščamo, pasišć*). Za transliteraciju poluglasova predviđeni su znakovi 6 i 7, pa kako na više mjesta u tekstu nalazimo brojeve otisnute arapskim brojkama, moguće je da i brojke 6 i 7 zamijene brojeve a ne poluglasove. Istina, poluglasovi ne mogu stajati sami za sebe, pa se može činiti da je »po sebi jasno« u kojoj su vrijednosti ove brojke upotrijebljene, no u ovako egzaktnu postupku trebalo bi i to označiti. Ostaje naime pitanje brojeva općenito. Oni su u tekstu *Razvoda istarskoga* i u konkordanciji transliterirani arapskim brojkama, što je svakako mnogo prihvatljivije negoli transliteracija odgovarajućim latiničkim slovom. Međutim, u mnogim starim spomenicima, pa tako i u glagoljskom izvorniku *Razvoda istarskoga*, pisanje je brojeva neujednačeno, katkada punom riječi, a katkada samo glagoljskim slovom u brojnoj vrijednosti (z *dvanaiste* slugami na konih, a z 12 pešeh, r. 2103; kuda pokažu teh 18 starac, r. 1001; mnogo brojeva nalazimo na str. 189 u nabranjanju godina, ili na str. 227 i dr.). Dok su brojevi pisani punom riječi ušli u konkordanciju, brojevi pisani samo glagoljskim slovom, transkribirani dakle arapskom brojkom, nisu ušli. Može se činiti da to i nije osobit gubitak. No, u nekim tekstovima, napose liturgijskim, nalazimo slučajeve da je nakon glagoljskog slova u brojnoj vrijednosti dodan i padežni nastavak, a propuštanje takvih slučajeva bilo bi svakako nedostatak. Pogotovo imamo li u vidu priređivanje odostražne konkordancije. Posrijedi je očito samo tehničko pitanje, jer se i brojke mogu konkordirati, a mogle bi stajati npr. iza abecedne konkordancije.

Dodajmo ovdje da su isti autori izvršili kompjutorsku obradu i nekih hrvatskih latiničkih tekstova, među ostalim npr. konkordanciju hrvatskih djela Marka Marulića, ali te obrade nisu i tiskom izašle. No, do kako

dalekosežnih zaključaka otvaraju put ovako obrađene konkordancije pokazuje rad M. Moguša o autorstvu Firentinskoga hrvatskog zbornika iz XV. st. (*Je li Marulić autor Firentinskog zbornika?* Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 14. Zagreb 1976, 45—51).

Josip Tandarić

VERA JERKOVIĆ, *Paleografska i jezička ispitivanja o Čajničkom jevanđelju*. Novi Sad, Matica srpska, 1975, str. 215 + 14 slika.

Do danas je sačuvan razmjerno malen broj bosanskih srednjovjekovnih pisanih spomenika. Ipak je proučavanju pismenosti u srednjovjekovnoj Bosni posvećeno mnogo radova, i tradicija proučavanja bosanskih tekstova stara je već preko jednog stoljeća. Ta tradicija nije, na sreću, ni do danas prekinuta. Doduše, često se proučavanje bosanskih srednjovjekovnih spomenika povezivalo uz rješavanje pitanja »Crkve bosanske«, u neku ruku dakle više pod vidom povijesnih dokumenata negoli kao jezična građa. Sustavno filološko proučavanje bosanskih evanđelja, a ona predstavljaju najveći dio sačuvane crkvene srednjovjekovne bosanske pismenosti, započeto je u novije vrijeme. Tu treba svakako spomenuti izvrsnu radnju Irene Grickat o Divoševu evanđelju (Divoševo jevanđelje. Filološka analiza. Južnoslovenski filolog, knj. XXV, 1961—62, 227—295), a njoj se sada pridružila i navedena monografija Vere Jerković.

Nakon *Uvoda*, u kom su izneseni metoda obrade i zadaci koje treba riješiti (5—7), slijedi najprije *Opis knjige* (8—18) koji sadržava vanjski opis rukopisa, sadržaj (nepotpuno sačuvano četverojevanđelje) i podjelu teksta na Amonijeve glave. U *Paleografskom opisu* (19—51) autorica je dala detaljan opis morfoloških karakteristika slova pojedinih pisara, nastojeći da riješi i pitanje koliko je pisara sudjelovalo u pisanju Čajn. ev. i kojem tipu ćirilskog pisma pripadaju rukopisi pojedinog pisara. Kod svakog pisara dan je opis i inventar slova (uzimajući u obzir također ligature, nadredna i velika slova). Prema autoričinu istraživanju kodeks je pisalo pet glavnih pisara i četiri sporedna, koja su napisala samo po jedan ili više redaka. Analizirani su također marginalni zapisi ustavom i brzopisom, i kratki glagoljski zapis (l. 89b i 90a) koji je već ranije bio obrađivan. Gledano u cjelini, pismo Čajn. ev. — i prvotnog teksta i kasnijih zapisa — varira od pisara do pisara, ali nosi karakteristične osobine za rukopise nastale u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, premda ima također znatan broj oblika netipičnih za bosanske rukopise, a karakterističnih za rašku pismenost.

U poglavlju o ortografiji (52—110) dolazi do izražaja neujednačenost ortografskih postupaka među rukopisima pojedinih pisara (kao, uostalom, i u morfologiji samog pisma). To se osobito vidi u pisanju ligatura, ali i u drugim pojedinostima, pa rukopisi prvog i četvrtog pisara najviše odgovaraju normama koje inače vladaju u bosanskim kodeksima, dok se u ostalima često susreću crte tipične u raškoj pismenosti.

SLOVO

27

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA U ZAGREBU

ZAGREB 1977

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA
»SVETOZAR RITIG«

Izlazi 1 put godišnje

UREDNIŠTVO: 41103 ZAGREB, DEMETROVA 11

BR. 27

Urednički odbor:

ANICA NAZOR,
MARIJA PANTELIĆ, JOSIP TANDARIĆ

Glavni i odgovorni urednik:

ANICA NAZOR

Korektori:

ALOJZ JEMBRIH, JASNA VINCE

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1978.